

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 361 634

ANDELLO Gyula

Árvai vármegye lovassportjogi
jelentésegerol jogi

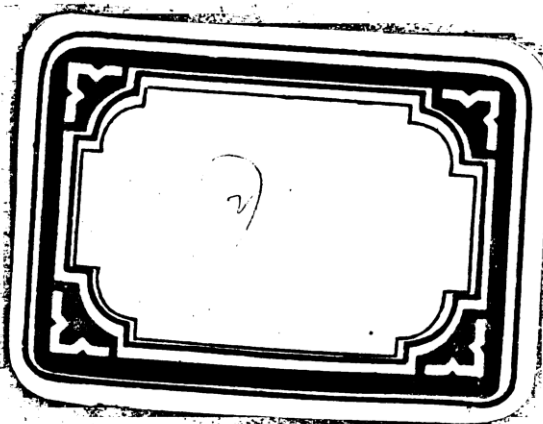
1891

HD

HUN
972
MAN

Mandells

HUNGER

153

Dr Mandello, Gyula

A valutaváltoztatás jogi jelentőségéről.

Felolvastatott

A MAGY. TUD. AKADEMIA II. OSZTÁLYÁNAK

1890. évi deczember hó 9-iki ülésén.

KÉZIRATKÉNT NYOMATOTT.

BUDAPEST,

A PESTI LLOYD-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1891.

For 58
M

JAN 4 1933

A valutaváltoztatás jogi jelentőségéről.

Gazdaság és jogrend! — Száz meg száz szállal kapcsolatos alkotások, melyek egymást majd kiegészítik és meghatározzák, majd ellentmondanak egymásnak. Számos fogalom azon kettős gyökéknél fogva, melylyel mind a gazdaságban, mind a jogrendben alapszik, kettős jelleget nyer és így a megfigyelés előtt határozatlan-nak látszik. Különösen a határfogalmakról áll ez, melyek a két terület közös szélén állván, leginkább esnek a különböző befolyás alá. És a legingatagabb jellegű fogalom mindannyi közül: a pénz fogalma. Mindama vitás nézetet, melyet a pénzről és a pénztartozásokról hangoztattak, csak úgy lehet teljesen megérteni, ha kihámozzuk a bennök rejlő alapfelfogást és annak inkább gazdasági vagy inkább jogi jellegét szemügyre vesszük.

Ama kiváló fontosságú gazdasági akcióval, melyre monarchiánk két állama készül és mely csaknem két év óta igen élénken foglalkoztatja a közvéleményt — a valutarendezéssel — egy felette érdekes, egyelőre még igen vitás, jogi problema jár együtt.

A valutánk rendezése a készpénzfizetések felvételéből és az értékrendszer változtatásából áll. Utóbbi, a valuta megváltoztatása, rejti magában ez érdekes jogi problémát.

Ama viták, melyek a felett indultak meg, hogy vajjon mit köteles az állam eddigi pénze helyébe adni, azaz hogy milyen legyen az értékreláció; továbbá e reláció meghatározása körüli véleményeltérések — átlagszámítás és napi árfolyam — végre a magánosoknak tétovázása — igyekezzenek-e adósok lenni vagy hitelezzenek-e? — mely adóssági viszonyaik rendezése iránt való kételyeikből folyik, — mindez bizonyítja, hogy már eddig is foglalkozott a közvélemény ama kérdésekkel, melyek magvát az ez értekezés tárgyát képező problema képezi.

Az érték, vagyis a valuta megváltoztatásának jogi jelentősége e problema.

Épenséggel nem mondhatni, hogy a jogi irodalom eddig felette kimerítően foglalkozott e problémával vagy hogy a mennyiben foglalkozott volna, e foglalkozás igen eredményes lett volna.

Századunk első felében úgy látszik a pénzügy terén a jogászok még az inkább múlt századbeli fiskálitás elvét vélték uralkodni látni és működésük mintegy arra terjedt, hogy ez elvvel szemben a jogosságot védjék. Ama gyakori érem változtatások (Münzveränderung), miket az államok a *lucrum camerae* érdekében megejtettek, de az akkoriban sokkal számosabb souverain álla-

mok pénzeinek sokasága is, előtérbe szorították az érem-változtatások problémáját. Különben a nemes fémek kérdése, az ezüst és arany közti harez, még akkoriban alig jutott előtérbe és így könnyen érthetjük, hogy pl. Savigny-nál ugyan alapos s bő fejtegetéseket találunk az éremváltoztatásról, a fém, név- és árfolyamérték elméletéről, de alig egy szót is az érték vagyis a valutaváltoztatásról.

Az irodalom állapotán a 60-as évek vége változtatott. A német valutarendezés ugyanis már akkor előre vetette hullámaint és a német jogászi és nemzetgazdasági világ élénken foglalkozott a valutaüggyel általában és így különösen a valuta megváltoztatásának kérdésével is. Csakhogy, ha az idevágó munkásságot nézzük, feltűnő, hogy kiválóan magánjogi felfogás az, mely benne nyilvánul. E jelenséget azonban természetesnek találhatjuk, ha meggondoljuk azt, hogy tulajdonképpen a német egység kivívása, az 1870-es és 71-es éves voltak azok, melyek a német közjogi tudományt teremtették és hogy Laband könyve volt tulajdonképpen az, mely Németországban az állam eszméjét teljesen juttatta kifejezésre.

A német valutarendezés egy egyszerű rendelkezéssel oldotta meg vagy vágta szét a valutaváltoztatás csomóját és így tényleg ismét elvesztette e kérdés azt az érdeket, melynek a vele való foglalkozást köszönte volt.

Azonban — mint már annyiszor — itt is

ismét a gyakorlat lobbantotta lánggra a tudomány mécsét. A 70-es évek végén az osztrák vasutak szelvényperei vették igénybe a közfigyelmet és ezek kapcsán előbbre jutott a mi kérdésünk is. Különösen két kitűnő jogvéleményt — Bekkertől és Hartmántól — köszönünk e szelvénypereknek.

Tényleg azonban e perek nem a valutamegváltoztatás körüli jogi kérdésen, hanem nemzetközi magánjogi kérdéseken dőltek el, mit saját érdekünkben sajnálnunk kell azért, mert ez által a valutamegváltoztatás jogi jelentősége ismét háttérbe szorult.

Ezzel azonban elértük egyszersmind a legújabb kort. A jelenben hazánk és Ausztria valutarendezése kétségen kívül újból rá fog vezetni a valutamegváltoztatás jogi jelentőségének problémájára, noha eddig csak néhány újság-cikk foglalkozott vele.

A mi e kérdés megoldását különösen megnehezíti az az, hogy nemcsak a gazdasági és jogi felfogások eltéréseivel kell számolni, de, hogy még a szerint is, a mint inkább magán vagy inkább közjogi felfogásból indulunk ki, más-más eredményre jutunk.

Ez értekezés arra fog törekedni, hogy e különböző felfogásokat — gazdaságit, köz- és magánjogit — lehetőleg össze ne vegyítse és hogy a külön elérendő eredmények összefoglalásával tán némi új világot vessen e kérdésre.

I.

Ki kell indulnunk a pénznek jogi értelméből. Mik azok a funkciói a pénznek, a melyek jogilag relevánsaknak mondhatók? A felelet e kérdésre csak egy pont iránt egyetértő. Elismeri ugyanis mindenki azt, hogy a pénznek törvényes fizetési eszközként való szereplése a jogi fogalom meghatározásának főpontját alkotja.

Míg azonban csak a nézetek kisebbsége látja ezzel kimerítve a pénznek jogi fogalmát, addig a többséget alkotó vélemények arra irányulnak, hogy a törvényes fizetési eszközként való szereplés mellett a pénznek még egy vagy több funkcióját kell kiemelni, hogy annak helyes fogalmát megalkothassuk.

Ezek szerint a pénz nemcsak törvényes fizetési eszköz, hanem érték mérő, csereeszköz és a (törvényes) értékállandóság viselője is. Az az ellentét, mely e vitában rejlik és melyben amaz előbb érintett kettős módja a megfigyelésnek kifejezésre jut, réges-régi. Már Berkeley mondja, hogy az állam bármit dekretálhat pénznek és bizonyos, hogy mindig lesz annak a nézetnek híve, mely a pénzben csakis az állami kijelentés létesítette szereplést látja és minden egyébtől eltekint. E nézet tehát praegnanter közjoginak mondható.

Szemben áll vele azok nézete, kik a pénznek különböző gazdasági sajátságaira hivat-

koznak és a kik különösen az értékesség momentumát emelik ki.

Itt van tehát a pusztán jogi és a pusztán gazdasági felfogás kiengesztelhetetlen ellentéte. De valóban kiengesztelhetetlen-e ez ellentét? Pillantsunk csak röviden a fejlődésre. A nemesfém-pénz, mint olyan, nem állami kijelentés folytán szerepelt először. A gazdasági célokra való rátermettség tette a nemesérczeket tulajdonképpen pénzzé és úgy az értékességben, mint sok más tulajdonságban nyilvánult e rátermettség. Csak később járult ehhez az az állami kijelentés, mely a pénzből valutát, azaz törvényes fizetési eszközt csinált. De a mint különben is az állam előtérbe lépett a gazdasági viszonyok legfelsőbb szabályozásában és törvényes intézkedések útján való rendszeresítésében, ez állami kijelentés az, mely a pénznek lényegét kitette. Tényleg az állami kijelentés csak olyan anyagra vonatkozott, mely a gazdasági céloknak legmegfelelőbb volt, de a nemesérczek e tulajdonságai csak indokok az állami kijelentésre, nem pedig azzal egy sorba helyezhető elsőrendű tényezők.

És látjuk — bár az ellenkező nézeten levők ezt helytelenségnek vagy kivételes állapotnak mondják — hogy ez az állami kijelentés egészen külön is válhatott az eredetileg substartumát képező anyagtól. A papírpénz alapján az a fogalom, melyről Berkeley beszél: az állami kijelentés tiszta nyilvánulása. Hogy e papir-

pénz gazdaságilag helytelen! ki tagadná? De hogy jogilag teljesen olyan mint az ércz-pénz, az bátran állítható. Akárhány törvényes intézkedés magában véve helytelen lehet, de azért törvényessége kétségbe nem vonható. Így itt is az állami kijelentés létesítette papírpénz nem felelhet meg a czélnek, de azért az mégis pénz.

Azok, kik gazdasági momentumokat is akarnak a pénznek jogi definíciójába bevinni, e definícióba gazdaságpolitikai követelményt erőszakolnak belé. A pénz legyen értékmérő, csereeszköz (és még sok más, mit elhallgatnak), de nem ez teszi a pénzt pénzzé. A pénz tiszta jogi fogalmát csakis az állami kijelentés, a törvényes fizetési eszközként való szerepeltetés teszi.

Hogy az ellenkező nézetten levők tévednek és hogy aggályaik is, melyeknek kifejezést adtak, nem indokoltak, azt különösen csak az értékmérőről akarnám bebizonyítani. Kétséget nem szenved, hogy a pénz mint értékmérő szerepel. De e szereplés a jog szempontjából másodrendű. Azért, mert az állam mindenkit végső esetben arra kényszerít vagy kényszeríthet, hogy mindenmű kötelezettségének törvényes fizetési eszközben tegyen eleget, már implicite rászorítja az embereket, vagy a bíró által meghivandó szakértőket, hogy a törvényes fizetési eszközben fejezzék ki a szóda jövő értéket. De maga ez értékmérést az állam — legalább a modern gazdasági elvek szerint — nem végzi, sőt magát

ez értékmérés egy főterétől, az áralakulástól lehetőleg távol tartja. És így indokolatlanoknak tűnnek fel az említett aggályok is. Ha az állam maga az értékmérésre be nem foly, hanem azt a bíró bölcs belátására, illetve a forgalomra bízva, akkor természetes, hogy, bármit is jelent ki az állam törvényes fizetési eszköznek, ebben magában véve nem rejlik veszedelem. Nem azért, mert az értékmérés a forgalomra van bízva.

Ha pedig értéktelen dolgot dekretál az állam pénznek, ezt a forgalom az értékmérésben kifejezésre juttatja.

II.

A pénz mint törvényes fizetési eszköz három, egymástól elkülöníthető csoportban teljesíti szolgálatát.

Először azt az esetleg végső teljesítési eszközt képezi, melyben minden igény érvényesíthető, minden teljesítés kikényszeríthető.

Másodszor tárgyat és teljesítési eszközét képezi a pénzkötelmeknek. Meg kell azonban különböztetni oly kötelmeket, melyek pénzre, mint törvényes fizetési összegre szólnak vagy legalább erre szólóknak vélelmeztetnek, és oly kötelmeket, melyek nem a törvényes fizetési eszközre, hanem csak úgynevezett pénzre szólnak.

Harmadszor a törvényes fizetési eszközt képező pénzben teljesítendő minden fizetés, mely az álla-

mot illeti (adó, illeték, birság stb.*) és viszont az állam is ebben teljesíti fizetéseit.

A pénz mint törvényes fizetési eszköz kétféle változtatásnak lehet alávetve: érem- és érték- vagyis valuta változtatásnak. Az első változtatás a súly és finomság által mérhető; az utóbbi azonban nem mérhető. Miután jelenleg az arany és ezüst képezik a gazdaságban használt egyedüli értékmérőket, a kettő összehasonlítására hiányzik tulajdonképen a *tertium comparationis*.

Vegyük már most szemügyre, hogy mily jelentőséggel bír a valuta megváltoztatása e csoportokra. Az állam ezüstvalutáról aranyvalutára tér át, azaz kijelenti, hogy egy bizonyos időponttól fogva nem az eddigi ezüstpénz, hanem bizonyos súlyú, finomságú és veretésű aranypénz szolgál törvényes fizetési eszközzül.

Mi jelentősége van ennek külön-külön ama három csoportra nézve, melyet előbb megkülönböztettünk?

Egyáltalában nem bír e valutaváltoztatás jelentőséggel az első csoportra nézve, ott hol a pénz mint végső, kényszerbeli kielégítési vagy teljesítési eszköz szerepel. A törvényes fizetési eszközben való végső kielégítésnél szereplő fogalmak: az érték, a kár, az érdek, az elvesztett haszon, mind olyanok, melyeknek kifejezése kell hogy a törvényes fizetési eszközben történjék. De e kifejezést nem az állam végzi, ha-

*) A vámoknál monarchiánkban úgy látszik eltérés van ez elvtől. De itt külkereskedelmi politikai okok voltak irányadók.

nem a forgalom felfogását kifejezésre juttató bíró.

Hogy mily értéke van egy mázsa buzának, azt a bíró az aranyvaluta uralkodása alatt épen úgy állapíthatja meg, mint az ezüstvaluta idejében.

Itt látjuk nyilvánulni ama már érintett fontos elvet, hogy az állam az értékmérésbe nem avatkozik bele. És ez elv teszi azt, hogy a valutaváltoztatás az első csoportunkban nem bír jelentőséggel, mert bármit is jelent ki az állam törvényes fizetési eszköznek, — melyben az értékmérés tehát megejtendő — ez értékmérést magát mindig a forgalom végzi.

Igaz, hogy ez elv úgy látszik nem volt mindig teljesen elismerve. A francia forradalom alatt az állam megtiltotta, hogy bizonyos élelmi czikkeknak árát emeljék, pedig az assignáták nagy mérvű kibocsátása a pénzértékcsökkenését okozta és így szükségképen áremelkedésnek kellett beállania. Hasonlóképen Ausztriában is az 1811-es pénzügyminiszter után, mely ötszörös devalvációt okozott, megbüntettek egyes kereskedőket, kik közvetlenül a devalváció után az árakat felszöktették. Ezekben tehát az ellenkező elvet látjuk nyilvánulni: az állam beavatkozik az áralakításba és így abba az értékmérésbe is, mely jogi szempontból fontossággal bír. Ily felfogás mellett a valutaváltoztatás a végső kényszerkielégítésekre nézve is birna befolyással.

De a mai uralkodó felfogás szerint erről szó nem lehet és így ez az egész nagy csoportja

a pénz szereplésének a valutaváltozás szempontjából esik.

Másképen vagyunk azonban a második és harmadik csoporttal, ha kivesszük a második csoportból a nem törvényes fizetési eszközt képező csak úgynevezett pénzre szóló kötelmeket, melyek, a mennyiben tételes törvényes intézkedés másképen nem határoz, az első csoportbeli elv alá esnek.

Itt e két csoportban mindig határozott tételekről van szó; az adók nagy része, az illetékek, birságok épen úgy, mint a pénztartozások határozott összegekre szólnak, melyekben a teljesítés történik. Ha tehát megváltozik a törvényes fizetési eszköz, szükségképen meg kell állapítani a régi és az új törvényes fizetési eszköz közti viszonyt.

Hogy e megállapítást az államnak kell végeznie, legalább is ama fizetések számára, melyek az államot illetik, az iránt nincs kétség. Ez már magából az állami fenhatóság fogalmából folyik: az állam azt fizetteti és úgy fizettet magának, a hogy az neki tetszik. Természetes tehát, hogy az ez iránti megállapítást is maga végzi.

A magánjogi viszonyokról (pénzkötelezettségekről) is bizonyos, hogy azokat nem a régi valutában, hanem az új valutában kell teljesíteni. Ennek megindokolása azonban különböző, mi a következményekben fontos eltérésekre ad alkalmat.

Két értelmezéssel van dolgunk: egy téves magánjogi és egy helyes közjogi értelmezéssel. A magánjogi értelmezés így hangzik: ezüstre mint törvényes fizetési eszközre szóló kötelem ezüstbeni teljesítése az aranyvaluta behozatalával lehetetlenné vált, tehát a kötelemben foglalt árú *aequivalense* az új valutában kifejezve szolgáltatandó. Az új valuta: *datur in solutum*.

A közjogi értelmezés pedig ez: a pénzre mint törvényes fizetési eszközre szóló kötelem teljesítése a valutaváltoztatás folytán nem lehetetlen. A kötelem törvényes fizetési eszközre szólott; tehát ebben is teljesítendő. Hogy mi az a törvényes fizetési eszköz, azt az állam mondja meg. E szerint az ezüsttartozás aranybani teljesítése nem *datio in solutum*, hanem *valóságos solve*.

E közjogi felfogásban már magában véve benn rejlik, hogy az államnak kell a két valuta közti viszonyt megállapítania.

Különben is az a vita, mely az irodalmat annyira foglalkoztatta, vajjon az állami megállapítás dolga-e e viszony megállapítása avagy a felek szabad egyezkedésére, illetőleg a bíró böles belátására bízandó e megállapítás, — meglehetősen meddő. Hasznos volt azonban e vita annyiban, hogy érdekes véleményeltérések kifejezésére adott alkalmat. Lássuk már most a kérdésnek eme tiszta magánjogi felfogását.

IV.

Két feltevés az, melyből ki lehet indulni. Az egyik feltevés az, hogy az állam a valuta megváltoztatásánál mellőzi a régi és új valuta közti arány megállapítását. A másik feltevés az, hogy az állam végzi ugyan e megállapítást, de a magánjogi viszonyok számára más elvet követ, mint a közjogiak számára; azaz más megállapítás szerint számítandó át a régi valuta az újra, ha magánosok pénztartozásairól, mint ha pl. adókról, illetékekről vagy birságokról van szó.

Vegyük először az első feltevést: az állam nem állapítja meg a régi és új valuta közti viszonyt. Kérdés tárgyát képezi, hogy hogyan teljesítendőek oly valutapénztartozások, melyek a valutaváltozás előtt keletkeztek, de csak ezután járnak le?

Hogy e tartozások nem a régi valutában, hanem az újban rovandók le, az bizonyos. Kétes csak a két valuta közti viszony, illetve az az időpont, mely e viszony megállapítására mérvadónak tekintendő.

Négy időpont az, mely ez iránt szóba jöhet:

1. A kötelelem keletkezésének,
2. A valuta változtatásának,
3. A fizetésnek,
4. A lejáratnak — időpontja.

Az első módozatot követte pl. az 1811-es pénzügyminiszter; mellette nyilatkozott a 60-as

években Goldschmidt; azonban e nézetét később megváltoztatta.

Hazai irodalmunkban Katona csatlakozott e nézethez, ki különben a német írókat alaposan félreértette.

Hogy azonban teljesen lehetetlen e módozatot helyesnek tartani, az egyszerű érveléssel kimutatható. Akkor ugyanis, midőn valamely ezüsttartozás keletkezik, az arany tisztán árú jellegével bír. Épen úgy, a mint e nézet követői azt követelik tehát, hogy az ezüstre szóló kötelezettség aranyra, azon viszony szerint számíttassék át, melyben az ezüst a kötelem keletkezésekor az aranyhoz állott, — azt is lehetne követelni, hogy az ezüstartozást bármely más árúban, gabnában, házban stb.-ben kifejezve számítsák át, a ma az arany szerint, melyben ez árú az ezüsthöz a kötelem keletkezésekor állottak.

Különben mint rögtön látni fogjuk — e fel fogás ellenkezik amaz elvével is az uralkodó jogrendnek, hogy értékváltozásokért semmiféle kárpótlási igény nem támasztható és hogy így a hitelező semmi esetre sem követelheti azt, hogy az adós a visszafizetés alkalmából jóvá tegye azt az értékváltozást, melyet az általa kölcsön adott pénz szenvedett.

Megemlítésre méltó talán, hogy a magyar országgyűlés ama bizottsága, mely az osztrák pénzügyminisztert tárgyalta, *deputatio in coordinandis privatorum correlationibus exmissa*, már 1826-ban helytelennek

mondta e felfogást és így jogérzésének fényes bizonyítékát szolgáltatta.

A második nézet, mely döntőnek a valuta-változtatásnak időpontját mondja — az uralkodó nézet. Legtisztább formulázását Kniesnek köszöni; noha először tán 1871-ben Augspurg fejtette ki, kit azonban az irodalom azóta figyelmen kívül hagyott. E nézet mellett nyilatkozott a német jogászvilág többsége (Behrend, Grünhut stb.). Azonban e nézetben két dolog van összekeverve. Sokan azért tartják döntőnek a valutaváltoztatás időpontját, mert az állam állapítja meg (állítólag) ez időpontot. Csak-hogy az állami megállapítást, az időponttól magától külön kell választani, mert hiszen épen ez az egész érvelés abból indul ki, hogy az állam mellőzi a viszony megállapítását. Ha ama indokokat mérlegeljük, melyek e nézet elfogadását és uralkodóvá tételét okozták — kiválni látunk különösen egy fogalmat, melynek elsőrendű szerepe jutott az e nézet mellett való harcban. És ez, az érték-állandóság fogalma.

A pénz, mint a törvényes érték-állandóság viselője jelentkezik.

Visszavitetik e tétel Paulusra és különösen Knies az, ki bővebben kifejtette. Ez érték-állandóság az, melynek nyilvánulását állítólag látnunk kell akkor: a mikor törvényes intézkedések pénzbeli büntetéseket, adótételeket, óvadékokat, fizetéseket, eltartási díjakat stb.-t állapítanak meg és azokat újabb rendelkezésig

úgy a jelen, mint a jövő számára irányadóknak mondják ki; továbbá a mikor az örök-becslésnél egy örök-rész hasonló nagyságú összeggel biztosítatik; a mikor pénzbeli szolgáltatások az évi összegnek egyszerű tőkésítése útján megváltatnak; a mikor minden pénzbeli tartozás ugyanazon összegnek szolgáltatása által teljesítendő, mely évekké vagy évtizedekkel azelőtt adatott; — végre ez érték-állandóság nyilvánulását kell látnunk akkor, a mikor a pénz névértéke iránti tiszteletről beszélnek.

Mindebből tehát állítólag az következik, hogy a törvényhozó tényleg a pénzt az érték-állandóság viselőjének tekinti és az érték-megőrzés feladatára hivatottuak tartja.

Kétséget nem szenved, hogy ez érték-állandósági elmélet nagy részben helyes, és nem is fogadható el az az ellenvetés, melylyel különösen Bekker támadta meg ez elméletet, hogy t. i. az érték-állandóság csak képzelt és nem való.

Azonban ez elmélet mindenképen kibővítésre szorúl. Az egész gazdasági világ sehol és sohasem mutatta az érték-állandóság jelenségét, sőt ellenkezőleg az egész gazdasági világ képe a folytonos és szünetlen értékváltozásoknak. Ez értékváltozások méréseül a gazdaság az érték-mérőt, a pénzt használta fel. Csakhogy épen úgy, a mint a fizika hőméréseknél rendszerint nem veszi tekintetbe azt, hogy a meleg befolyás-

sal van a hőmérőnek a fokokat jelző lapjára is, — mert a mérőnek mindig változatlan valaminek kell lennie — épen úgy a gazdaság is abstrahált az értékmérőül szolgált pénznek értékváltozásaitól. Így minden árunak értékváltozását pénzben lehet kifejezni; viszont különböző mennyiségek az értékmérőből — ha az áralakulás tökéletes — ugyanazon átlag értéket képviselik. A búza métermázsája ma 8 frt, holnap már 9 frt: tehát értékben változott. — 8 és 9 frt ezüstben pedig, előbbi feltevésünk mellett, ugyanazon értéket képviseli. De tekintsünk már most el azon genialis fictiótól, mely a gazdaságot a pénznek értékmérőként való szerepeltetésében vezette. Tényleg a pénznek értéke is változik; ez a körülmény az áralakulásnál, noha nem teljesen, betudódik, úgy hogy a kölcsönhatás folytán az árakban egy összetett eredményt láthatunk.

Az értékmérő ezen változásaitól azonban a jog egészen eltekint. A többi értékváltozásnál pedig a forgalomban általában azt az elvet látjuk érvényesülni, hogy semmiféle értékváltozásért kártérítési igényt támasztani nem lehet. Ama kivételek, melyeket pl. a szavatosság egyes eseteiben nyilvánulni látunk, csak a szabály mellett bizonyítanak.

Ha valaki megvesz egy házat, bár a ház értéke emelkedjék idővel, vagy csökkent legyen, ezért sem tőle az eladó, sem ő az eladótól nem követelhet semmit. Ha búzában mutuumot ad az egyik a másiknak, ugyanaz a mennyiség

búza szolgáltatandó vissza, tekintet nélkül arra, hogy valjon a búza mily értékváltozást szenvedett. Természetes tehát, hogy ha a mutuumnál nem az átadott dolog, hanem annak a lejáratkor való pénzbeli értéke szolgáltatik vissza, külsőleg is kifejezve, más érték adatik. Csak látszólag van ez másként a tiszta valuta pénztartozásoknál. Itt mindig azt kell visszaadni, a mi a kötelem tárgyát képezi; 100 frtéért tehát 100 frt jár. De ha jól felfogjuk a pénznek gazdasági szereplését, ebben is csak amaz elvnek a nyilvánulását láthatjuk, hogy az értékváltozásért a jog kártérítési igényt nem ad, mert az a 100 frt, mely a teljesítéskor szerepel, esetleg egészen más értéket képvisel, más vásárlási erővel bír, mint az a 100 frt, mely a kötelem megállapításakor szóba jött.

Ama pénztartozásoknál, melyek nem valuta-pénzre, hanem csak úgy nevezett pénzre szólnak, az árfolyam szerint való teljesítésben nyilvánul ugyanezen elv alkalmazása.

Azt mondtam, hogy a jog eltekint ama értékváltozásoktól, melyet maga az értékmérő szenved; de nem tekint el ezektől maga az állam. A legjobb bizonyíték erre épen maga a valutarendezés. Azért, mert a Magyarországon törvényes fizetési eszközként szereplő ezüst, vagy az azt helyettesítő papirvaluta, megszűnt ama tulajdonságokkal birni, melyekkel a gazdasági követelményeknek megfelelően birnia kellene, nyúl az állam egy, gazdaságilag jobban az értékmérést

teljesítő eszköz után, hogy azt törvényes fizetési erővel felruházza.

De ez csak az államnak politikai és nem jogi cselekedete. Ismételjük tehát a fent kifejtett elvet: a jogrend eltekint teljesen a törvényes fizetési eszközt képező értékmérőnek értékváltozásától és minden egyéb értékváltozással szemben úgy viselkedik, hogy senkinek semmiféle kárpótlási igényt ez iránt nem ad: a tulajdonos, a hitelező viseli tehát el az értékváltozást!

Ez elv kitünő bizonyíték már az első módozat ellen, melylyel számoltunk volt. A kötelem keletkezése nem lehet irányadó a két valuta közti viszony megállapítására, mert a kötelem keletkezése és megszűnése közt az értékváltozást a hitelező viseli el. Az a 100 frt ezüstben, melyet a hitelező az adósnak kölcsön adott, esetleg kétszer annyit érhetett, mint az a 100 frt ezüstben, melyet az adós a lejáratkor visszafizetett.

De ha az első módozat ellen szól ez elv, épen úgy a második módozat ellen is fegyverül szolgál. Pedig ép e módozat mellett hozták fel leginkább az érték-állandóság elvét. Ha, a mint kétséget nem szenved, egy valuta uralkodása alatt ugyanama összeg teljesítésével menekül az adós, melyet kapott volt és így a kötelem keletkezése és megszűnése közti értékváltozások a hitelező veszedelmét képezték,

akkor épenséggel be nem látható, hogy miért változtasson e felfogáson a valuta megváltoztatása.

Tényleg tiszta magánjogi okoskodásnak szükségként arra az eredményre kell vezetnie, hogy mérvadó, a két valuta közti viszony megállapítására csakis a végső lejárat, vagy fizetési időpont lehet; mert e tiszta magánjogi okoskodás valuta-pénz-obligációban nem láthat egyebet, mint minden más obligációban. A pénz árú, a melynek a lejárat értéke teljesítendő, ha a természetben való teljesítés lehetetlenné vált; s itt a valuta megváltoztatása az a körülmény, mely e lehetetlenné válást okozta.

Könnyen képzelhető, hogy e tiszta magánjogi felfogás igen hatályos konstrukciók megalkotására adott alkalmat és így találkozunk is az irodalomban felette szellemes nézetekkel, melyek vagy a vis major elvét alkalmazzák, vagy a novatio segítségével operálnak. —

Számolnunk kell még a harmadik és negyedik módozattal. Mérvadó legyen-e a teljesítés időpontja a két valuta közti viszony megállapítására?

A teljesítés történhetik, vagy a lejáratkor, vagy a tényleges fizetéskor. E két módozat választása egy rövid kitérésre ad alkalmat. A fizetés és lejárat közötti különbség ugyanis másként formulázva így hangzik: Fizet-e az adós a lejárat előtt? mert ha igen, akkor természetesen a fizetési időnek kell

mérvadónak lenni. E kérdés, melyet másként *conversionalis* kérdésnek is lehet mondani, felette érdekes. A római jog felfogása szerint az időbeli meghatározás az adós érdekében történik és így a római jog igenlőleg válaszol a kérdéseinkre; hasonló a francia jog, a legtöbb német *particularis* jog és a német közönséges jognak a válasza; csak a porosz és az osztrák jog felelnek **nem**-el e kérdésre, noha az osztrák judikatura eltért a polgári törvénykönyv elvétől. Hogy a római jogban az említett elvet látjuk uralkodni, természetesnek tűnik fel, ha meggondoljuk, hogy tényleg csak a modern gazdálkodás az, mely a hitelezőnek pénz helyezésének érdekét helyezte előtérbe.

A német új polgári törvénykönyv tervezete a német közönséges jognak elvét vette át; azonban épen úgy, mint a kereskedelmi jog is, ama feltevessel, hogy a hitelező érdeke a lejárat előtti fizetés által nem sértetik. A tervezet indokolásából azonban következni látszik az, hogy a törvénykönyv a hitelező érdeke alatt csakis a kamatbeli érdekre gondolt. A jelen problema, melynek alkalmából e kérdést felvetettük, azonban bizonyítja, hogy lehet a hitelezőre nézve más érdek is, mely a lejárat előtti fizetést megtiltja. És itt tulajdonképen a kérdést meg kell fordítanunk; ép e valuta-érdeke a hitelezőnek, melylyel jelenleg szemben állunk, bizonyítja azt, hogy az adós lejárat előtt nem fizethet.

Elesik tehát a harmadik módozat és marad csak a negyedik. A lejáratí idő döntő volta a tisztán magánjogi felfogásnak consequens eredménye. De magánjogilag is fontos aggályok állanak vele szemben. Nem ugyan az, mit Hartmann említett, hogy t. i. ez időpont választása útján a hitelező károsul. Mert ez, az ezüstről az aranyra térve át, csak akkor áll, ha az ezüst világ-piaczi értéke tovább is hanyatlik. De nem is mérvadó ez aggály azért sem, mert a valuta megváltoztatásának időpontja is károsíthat úgy hitelezőt, mint adóst. De döntő ellenvetés e módozat ellen az, hogy ennek következtében a valuta-pénz-obligációk, melyeknek kiváló jellege az, hogy „certák“ „incerták ká“ válnak. Ez által a kockázat egy oly eleme kerül a gazdaságba, mely azt szükségkép felforgatja.

Számoltunk tehát azzal a négy módozattal, melyekről szólni lehetett, ha feltettük, hogy az állam nem intézkedik a két valuta közti viszony megállapítása iránt. Számolnunk kell még azzal a másik feltevással, mely úgy hangzik, hogy az állam ugyan megállapítja az érték-viszonyt, de saját viszonyait más elbánásban részesíti, mint a magánjogi viszonyokat.

Menger Antal az, ki e feltevésből kiindult. Szerinte a német valutarendezés nem oldotta meg a kérdést, hanem szétvágta a csomót. A német éremtörvény azt a relációt mondta ki döntőnek, mely majd egy századon át uralkodott; csak a valutarendezés után hanyat-

lott oly nagy mértékben az ezüst értéke. Menger ebben az adósok károsítását látja, mert ha a német éremtörvény intézkedése fenn nem állott volna, az adósok terhei jelentékenyen csökkentek volna, — és azt a sok támadást, melynek a tőke az utolsó két évtizeden át ki volt téve, nagy részben e körülményre viszi vissza. Éppen ezért Menger a küszöbön lévő osztrák-magyar valutarendezés számára nem is akarja a német valutaváltoztatás módozatát elfogadni. Az állam állapítson meg maga számára valutaviszonyt, de a magánviszonyokra nézve mondja ki, hogy döntő a teljesítés ideje. Miután pedig az általános elv kimondása sok jogviszályra adna alkalmat, állapítsa meg az állam majd hónapról hónapra a reláció, melyben az illető hónapban lejárá tartozások teljesítendőek.

Bármennyire is tiszteljük Mengerben a kitünő perrendíró, a szocializmus alapos ismerőjét és a német polgári törvénykönyv javaslatának a vagyontalan osztályok szempontjából való szellemes bírálóját, mégis e nézeteivel határozottan szembe kell szállanunk.

Menger argumentációja tisztán magánjogi és az állami megállapítás, a vámágió kölcsönözte formájában, csak Menger gyakorlati érzése mellett bizonyít.

De még ha magánjogi álláspontra is helyezkedünk s helyesnek ismerjük el a teljesítési időpont választását, semmiképen sem láthatjuk be, hogy miért igazságosabb egy reláció, mit hónap-

ról hónapra állapítanak meg, mint egy egyszer mindenkorra fixirozott viszony. Sőt ha ez a meghatározás igazságos is volna, itt tényleg *summa jus summa injuria* volna. Minden pénztartozás elvesztenié határozott jellegét és belőle szerencsejáték tárgya lenne. Az adós bátran spekulálhatna a hitelező rovására, de viszont a hitelezői üzérkedésnek is tág tere nyílnék. Mert képzeljük csak el, hogy az állam hónapról hónapra a világpiaczi ár szerint megállapítja a relációt. Könnyen beláthatjuk, hogy valamely hatalmas hitelező, ki nagy mérvű kölcsönök lejáratát várja, ezüstvételek útján be fog folyni igyekezni az ezüst piaci árának és így az aranynek is meghatározására. Azt hisszük, hogy Mengert az a nagy érdek, melylyel a vagyontalan társadalmi osztályok iránt viseltetik, kelleténél messzibbre vitte és nem véljük, hogy nézeteit fentartaná, ha nem az ezüstnek jövőben való árhanyatlására gondolt volna.

V.

De bármennyire meddő is e 4 pont körüli vita, ha az állami megállapítást elfogadjuk, mégis felette hasznos, mert egy tiszta magánjogi felfogásnak gyengeségeit kimutatja. A pénz nem árú! A mi a törvényes fizetési eszközt, a szűkebb értelemben pénzt leginkább megkülönböztetni minden egyéb árutól, az az, hogy az áruk, értéke első sorban nem az állami ténykedéstől

függ, hanem a szabad gazdasági mérlegelésnek van alávetve. Másként van ez azonban a pénznél. Itt az a kérdés, vajjon ez a fém vagy az a fém legyen törvényes fizetési eszköz — első sorban döntő az illető fém értékének megállapítása körül. Így a valutarendezés maga is már befolyik az ezüst és arany közötti értékviszonyra, mert egyrészt az ezüstnek törvényes fizetési eszközként való szereplését megszorítja, esetleg ezüstöt is hoz a piacra, másrészt pedig az arany használhatóságát, és keresettségét emeli.

A pénz törvényes fizetési eszköz és erre szól minden valuta-obligáció. A valuta-obligációk részére tehát tulajdonképen a valutaváltoztatás teljesen irreleváns, azért mert ez obligációk a pénzre nem mint árukra, hanem a pénzre mint törvényes fizetési eszközre szólnak. Nem is *datio in solutum* az tehát, ha az ezüstobligáció a valuta megváltoztatása után aranypénzben teljesíttetik, hanem ebben rejlik a valóságos *solvere*.

Ezért van az, hogy csakis állami megállapítás útján határozható meg a régi és új törvényes fizetési eszköz közötti viszony.

Amaz érvelés, mely kiindulójában eltekint ez állami megállapítástól, legfeljebb csak magánjogi analógiákat teremthet, de nem bukkanhat rá materiális jogszabályra. Ily jogszabály, hogy mit kell ezüstben vállalt kötelezettségért aranyban fizetni, — egyáltalában nem is létezhetik.

E jogszabályt csak törvény teremtheti meg. És hogy ez állami megállapítást kifejező törvény egyenlően intézkedik alattvalóival szemben, mind magánviszonyaikra, mind az állam iránti kötelezettségekre nézve — az csak az igazságnak szükségképeni folyamánya. Nem lehet okot találni arra, hogy miért ne legyen egyenlő ez elbánása az államnak. Ha az állam az adótételeket emelni akarja, erre van módja: de ez emelés legyen közvetlen és ne a valutaviszony változtatását vegye igénybe. Épen ellenkezőleg járt el az 1811-iki pénzügyminiszter és itt ismét csak a magyar országgyűlési bizottság ezzel szemben tanúsított kitünő bírálatára utalhatunk. De nem is lehet már, a mai uralkodó felfogás mellett az állami megállapítással szemben aggályokat kifejezni. A mikor az államok az éremügy terén a fiskális elvét követték, tényleg félős lehetett az állami megállapításra bízni bármilyen valutaviszony meghatározását. Ma azonban ez elv már nem uralkodik, sőt ellenkezőleg az éremügyet csakis az állam kezében látjuk biztosnak és így aggályokról szó nem lehet. És bízunk is abban, hogy ez állami megállapítás nemcsak gazdaságilag megfelelő, de igazságos is lesz.

És ezzel az a két feltevés, melylyel számoltunk, mint lehetetlen esik.

VI.

Elértük azonban ezzel egyszersmind az állami megállapítás tartalmát. Eddig csak azt láttuk, hogy a valutaviszony megállapítása minden tekintetben csakis állami lehet, és hogy esetleg felállított jogi tételek csak magánjogi analógiák lehetnek, de nem materiális jogszabályok. Most azonban azt kell kérdeznünk, mi legyen az állami megállapítás tartalma? Mily viszonyát állapítsa meg az állam a régi és új valutának.

Az igazság fogalma kettős: formális és materiális. A formális igazságot szolgálja a bíró, a mikor a materiális jogszabályt érvényre juttatja. Materiális igazság megállapítása pedig az állam feladata. Ez igazságot szolgálja az állam a valutaváltoztatásnál akkor, mikor egyáltalában elhatározza, hogy megváltoztatja a törvényes fizetési eszközt. Azért, mert az eddigi fizetési eszköz nem teljesíti már mint értékmérő szolgálatát és mert ebből folyólag az egyes polgárok viszonyai igazságtalan elbánásban részesülnek, ezért választ az állam új, az értékmérésre alkalmasabb pénzt, melyet törvényes fizetési eszköznek nyilvánít.

De a két valuta viszonyának megállapításában is a materiális igazságot kell az államnak szolgálnia és a gazdasági célsze-

rűséget, mely azzal összefügg, iránypontul választania.

De már eleve ki kell emelnünk, hogy egy teljes, abszolút igazságos megoldása a kérdésnek nem létezik; ez igazságot a megállapítás csak megközelítheti, de el nem érheti. És ez rávisz bennünket a valutaviszony megállapításának gazdasági tartalmára.

A valutarendezés gazdasági jelentősége az, hogy menekülni akarunk a valuta ingadozásaitól, olyaténképen, hogy a gazdaságilag hatalmas szomszédainknak törvényes fizetési eszközül szolgáló fémet minálunk is törvényes fizetési eszköznek nyilvánítjuk. A valuta-ingadozásoktól való menekülés pedig egyértelmű a valuta-állandósítás fogalmával.

Az értékmérőben mutatkozó változások hatása az összes árakra, bérekre, fizetésekre kiterjed; azonban e hatás nem tökéletes és nem azonnal mutatkozó. Világpiaczi cikkekben aránylag igen gyorsan nyilvánul az értékmérő értékváltozása. Kiskereskedési cikkekben vagy a munkabérben csak lassan és tökéletlenül jut ez értékváltozás kifejezésre.

Ha tehát pénzünknek az aranyhoz való bizonyos értékviszonya huzamosabb időn át változatlanul fennállott volna, feltehetnők, hogy e viszony az árak, bérek stb. alakulása terén teljesen kifejezésre jutott, és akkor e viszony volna az, mely az állandósításra gazdaságilag megfelelő volna. Csakhogy tudjuk: hogy pénzünk

folytonos ingadozásokat mutat az arannyal szemben s így az a viszony, melyet valamely tőzsdei árjegyzés mutat, megfelelő lehet ugyan a gazdasági viszonyok bizonyos részére, de semmi esetre sem lesz megfelelő az összes viszonyokra.

Ha meggondoljuk azt, hogy a valutarendezésnek akkép kell történnie, hogy vele együtt hirtelen árfelszöktetés vagy árhanyatlás — a gazdaság két legnagyobb baja — ne járjon, világos lesz előttünk, hogy a régi és új valuta közti viszonyoknak, a mennyire csak lehet, az összes árak, bérek és fizetésekben nyilvánuló valuta-viszonyt kifejezésre juttatnia kell. Miután pedig, mint már említettük, a valuta ingadozásai az árakra és bérekre csak hosszabb időn át folynak be teljesen, tényleg gazdaságilag indokolt, ha a valuta-viszony megállapításánál az előbbi időkre visszanyúló számításokat alkalmaznak.

VII.

Felette érdekes volna, ha ezek után a valutaváltoztatás jelentőségét még egy másik nézőpontból vizsgálónók, t. i. abból, vajjon mily befolyással bír valamely állam valutájának megváltozása a külföldi adósokra és hitelezőkre nézve. Döntőnek mondandó-e a valutaváltoztatás nemcsak az állam alattvalói egymás közötti jogviszonyaira, hanem külföldiekkel kötött ügyleteik számára is?

Hogy e kérdésre megfelelhessünk mindenekelőtt az osztrák szelvénypereket, melyek hiszen elsők adtak volt alkalmat e kérdés felvetésére, kellene részletesen tárgyalnunk.

Mellőzöm azonban e tárgyalást, mely nagyon messzire vinne és ez alkalomból ama kijelentésre szorítkozom, hogy — szerény nézetem szerint — ellentétben az osztrák írókkal és egyetértőleg a legtöbb német jogászzsal, igenis döntőnek mondandó a valutaváltoztatás a külföldiekkel kötött jogviszonyokra is.

Még pedig, nemcsak akkor áll az, hogy valamely államnak a valuta megváltoztatása iránti határozatait kell kifejezésre juttatni, a mikor a külföldi a valutáját megváltoztató és az értékrelációt megállapító állam bíróságához fordul jogsegélyért, hanem úgy hiszem, hogy a belföldi bírónak még akkor is kell a külföldi törvény határozatait érvényre juttatni, ha külföldi pénzre történt a kötelezés és ha e pénz időközben valutaváltoztatást szenvedett.

Attól az ellenvetéstől nem tartok, hogy e felfogás mellett egyes államok valutaváltoztatások útján más államok alattvalóit mintegy fosztogathatnák; nem pedig azért, mert a mai korban sokkal nagyobb a nemzetközi tisztesség iránti érzés, — és tán a hitelviszonyok nemzetközi voltánál fogva az egyes államok jól felfogott érdeke is — semhogy valamely állam ilyest megkísérlene.

Szivesen koncedálom azonban, hogy mint a

legtöbb kérdés, melybe nemzetközi jogi elvek belevegyülnek, úgy e felfogás sem ment a relativitás jellegétől.

VIII.

Összefoglalom tehát az eddig elért eredményeket. Láttuk, hogy az összes állami fizetések, úgy mint a magánosok pénztartozásai számára is csak egy megállapítás lehet mérvadó: az állami megállapítás.

A valuta-pénztartozások helyes közjogi értelmezése ez állami megállapítást már magában véve is igényli és a valuta helyes fogalmából szükségképen kifolyónak mutatja. Minden más feltevésből kiinduló okoskodás csak magánjogi analógiákat teremthet.

Ez analógiákban van egy csomó helyes is, mert hisz elvégre a pénzben is van valami a többi árúk természetéből. Azonban a valuta pénz, nem árú; nem pedig különösen azért, mert míg az összes árúnál szabály az, hogy azok értékének mérlegelését — az árak megállapítását — a forgalom menten minden állami befolyástól végezze, addig a valuta pénzértékének megállapításánál első sorban az állami kijelentés, vajjon ez a fém vagy amaz legyen törvényes fizetési eszköz, esik latba.

Hogy az állami megállapítás úgy az állami fizetések, mint a magánosok pénztartozásai szá-

mára egy és ugyanaz legyen, az az igazság követelménye.

Az állami megállapítás tartalmát pedig tisztán gazdasági érvelés határozhatja meg.

A legfőbb cél, melyet szem előtt kell tartani, az, hogy se árfelszökktetés, se árhanyatlás ne járjon a valutarendezés kíséretében.

A gazdaságilag helyes értékreláció tehát az, a mely legjobban felel meg a tényleges viszonyoknak.

De hogy alakulnak a tényleges viszonyok? Láttuk, hogy a pénznek értékváltozásai csak tökéletlenül, bizonyos idő múlva és nem egyformán gyakorolnak hatást az árakra, bérekre, fizetésekre.

E szerint az az értékreláció, mely a tőzsdéken, mint napi árfolyam jegyeztetik, a gazdasági viszonyok csak igen kis körére mondható tényleg megfelelőnek és így kétségtelen, hogy csakis bizonyos mértékben visszanyúló, az az átlagszámítások útján megállapított relációt lehet választani. De bizonyos az is, hogy bármely relációt válaszson az állam, e reláció mindig csak compromissum lesz, mert teljesen igazságos, minden egyes gazdasági viszonynak egyaránt megfelelő reláció nem létezik. —

Vessünk ezekután még egy pillantást a kérdés gyakorlati oldalára.

Az átlagszámítás útján való meghatározással szemben a gyakorlati, az üzletemberi érzés tehet egy oly megjegyzést, mely látszólag e megállapítási módozat helytelenségét bizonyítja.

Ha ugyanis az átlagszámítások útján meghatározott arany mennyiség, melynek a valutaváltoztatás alkalmával mostani forintunk helyébe lépni kell, kisebb annál az arany mennyiségnél, mely a valutaváltoztatás idejekor, illetőleg közvetlenül azt megelőzőleg a tőzsdei árjegyzés szerint mostani forintunknak megfelel, akkor a gyakorlati felfogás szerint igazságtalan lesz az értékreláció ily meghatározása. Igazságtalan azért, mert a gyakorlati felfogás nem tudja megérteni azt, hogy miért nyerjen az o. é. forint, vagy ily forintra szóló követelés birtokosa a valutaváltoztatás alkalmával kisebb arany mennyiséget forintja helyébe, mint a mily arany mennyiséget az az utolsó tőzsdei árjegyzés szerint kaphatott volna.

Látjuk, hogy itt a különböző vélemények között határozott ellentét áll fenn. Törekednünk kell, hogy ez ellentét kútforrását felismerjük és hogy így azt legalább lélektanilag magunknak megmagyarázhassuk. Hogy azonban ezt tehessük szükséges, hogy röviden kitérjünk.

Elejtjük tehát kis időre előadásunk fonalát és figyelmünket egy új fogalom felé fordítjuk.

Gazdálkodási rendszer alatt valamely kor amaz elveinek összességét értjük, melyek a törvényekben határozottan ki vannak fejezve,

vagy csak a gyakorlatban tényleg uralkodnak és a melyek szerint e kor gazdálkodik. Kétségtelen, hogy különböző korok más-más gazdálkodási rendszerrel birhatnak. Kétségtelen továbbá, hogy a gazdálkodási rendszert vagy részletesen le lehet írni, vagy a legfőbb elvek kiemelése útján jellemezni.

Hogy melyek újkori gazdálkodásunk elvei, azt e helyen részletesen kifejezni nem akarom. Csak példaként említem, hogy a szabad verseny elve még a törvények szövege és szelleme szerint gazdálkodásunk egy főelvét képezi, azonban bizonyos, hogy a tényleges gazdasági élet sok és terjedelmes téren, nem ez elv uralkodását, hanem a monopolium elvének uralkodását mutatja.

Gazdálkodási rendszerünk amaz elve, melyet a bennünket foglalkoztató tárgy érdekében ki akarunk emelni, az, hogy az állam általában nem avatkozik be az áralakításba, az értékmérésbe.

Akkor, a mikor a piacon adnak-vesznek, a mikor szolgáltatások ellenértékét fizetésekben, bérekben, tiszteletdíjakban megállapítják, a mikor jogviszályok esetében a bíró előtt kétséssé vált szolgáltatások pénzbelileg kifejeztetnek, a mikor értéket, kárt, vagy vesztett hasznót becsülnek, mindekkor nem az állam végzi az áralakítást, vagy értékmérést, hanem maga a forgalom teszi ezt menten minden állami befolyástól.

Ez elvnek, melynek felette nagy fontosságot tulajdonítunk, alkalmazását már részben láttuk. A mikor a pénz szereplésének három csoportját különböztettük meg, kimutattuk azt, hogy az első csoportra nézve a valutaváltoztatás befolyással nem bír. Nem bír pedig e csoportra nézve a valutaváltoztatás befolyással azért, mert láttuk, hogy az ottani értékmérést nem az állam, hanem maga a forgalom végezte.

Hogy ez elv mily fontos, azt most is láthatjuk, mert visszatérve gondolatmenetünk előbb elejtett fonalára, ez elv adja meg a lehetőséget arra, hogy a fentebb érintett ellentétet megmagyarázhassuk.

Azért, mert mindannyian ez elv hatása alatt állunk, azért tűnik fel előttünk igazságtalanságnak az, hogy az állam az értékmérésbe, vagy áralakításba beavatkozzék.

Ha a tőzsdén bármi sürgönyözött hír folytán, vagy csak valamely üzérkedő személyiség ténykedése következtében az árfolyamok folytonosan változnak és így a pénzről szólva, ennek értéke is változást szenved, ebben igazságtalanságot nem látunk. De igazságtalanságot látunk abban, ha az állam bármi kis mértékben is befolyást gyakorol ez árfolyamokra és így amaz értékre, melyet pénzünk képvisel. — Tehát nem maga az az értékváltozás, melyet a pénz esetleg szenved, tűnik fel előttünk igazságtalannak, hanem csak akkor látszik ez értékváltozás igazságtalannak, ha azt az állam előidézi.

Az az elv, melyre előbb rámutattunk, tehát tökéletesen megmagyarázza az ellentétet, melyet mintegy a tudomány és gyakorlat közt fennállani látunk. Hogy ez elv uralkodását mindeddig fel nem ismerték és hogy belőle hasznot nem húztak, azt csak annak a végzetes zavarnak lehet tulajdonítani, a mely a pénznek jogi értelemben vett jelentősége körül az egész tudományban uralkodik.

Nem akarunk ismét a pénznek az I. szakaszban tárgyalt jogi értelmével bővebben foglalkozni és csak mintegy példaként utalunk egy a legutóbbi időben megjelent könyvre,*) mely ismét csak a pénznek törvényes fizetési eszközként való szereplésének teljesen mellérendeli annak értékmérői funkcióját.

Ebben rejlik a tévedés. A jogi értelemben vett pénz csakis törvényes fizetési eszköz. E minőségéből következik másodrendűleg az értékmérői functio is. Azonban magát az értékmérést nem az állam rendeli el, azt a forgalom végzi. És a forgalom csak azért végzi az értékmérést a valutapénzben, mert az állam ezt nyilvánítja törvényes fizetési, tehát teljesítési eszköznek.

És tényleg azt hisszük, hogy gazdálkodási rendszerünk amaz elvének alkalmazása, hogy t. i. az állam az értékmérésbe és áralakításba be nem avatkozik, termékeny következtetésekre adhatna alkalmat. Még csak egy ily következtetésre akarunk rámutatni.

*) Rochussen, Mémoire sur le Bimétallisme international La Haye, 1890.

Tudjuk, hogy általánosságban mindig és mindenütt azt követelték egészséges pénzrendszerű államtól, hogy a pénzveretés szabad legyen. Azaz akár egy, akár két fémre állapított legyen valamely ország valutája, minden jelentkező jogában álljon a pénzverdébe beszállított nemes fém, vagy nemes fémekért törvényes pénzdarabokat veretni, miért legfőlebb csak a csekély veretési költségek fizetendőik.

Tudjuk azt is, hogy majdnem mindazok az államok, melyek vagy ezüst, vagy kettős valutával birnak, egy-két évtized óta beszüntették az ezüstveretéseket és legfőlebb csak a kincstári fehér nemes ércz számára tartották nyitva a pénzverde kapuit.

De miért kell tulajdonképen a pénzveretésnek szabadnak lenni? Miért követelik azt, hogy bárki annyi pénzt verethessen, mint a mennyi nemes érczcel bir? E kérdésre feleletet nem találunk sehol, mert az a felelet, melyet e kérdésre adnak, hogy t. i. csak így láthatja el a forgalom magát kellő pénzforgalmi eszközökkel, — e felelet csak más néven nevezi a gyermeket, de a kérdést nem oldja meg.

A dolog egész egyszerű magyarázatát pedig amaz elv alkalmazásában láthatjuk, a melyet az előbbieken annyiszor érintettünk. Igenis egészséges pénzrendszerű államban szabad kell hogy legyen a pénzveretés azért, hogy a forgalom kellő pénzforgalmi eszközzel birjon, mert csak

így lehetséges az, hogy az érték mérés, az áralakulás szabadon történjék.

Ha korlátozzák a pénzforgalmi eszközök mennyiségét, természetesen emelkedik a pénznek értéke és ennél fogva az árak csökkennek.

Az tehát, a ki a pénzveretés szabadságát követeli, nem tesz egyebet, mint követeli azt, hogy az áralakulás szabadon mehessen végbe menten minden állami befolyástól, mely a pénzforgalmi eszközök természetes kiterjesztését megakadályozza.

Még egyszer vissza kell pillantanunk az értékreláció megállapításának gyakorlati oldalára. Megmagyaráztuk ugyan azt az ellentétet, mely az árfolyam szerinti és átlagszámítás útján való megállapítások között van, azonban magát ez ellentétet el nem távolítottuk.

Mindenekelőtt vegyük valamivel jobban szemügyre az értékreláció megállapításának e két módozatát, melylyel eddig ez értekezésben behatóbban nem foglalkoztunk.

Az értékrelációt tehát kétféle gyakorlati módozat szerint lehet megállapítani: napi árfolyam szerint és átlagszámítás útján. A napi árfolyam szerinti megállapítást is kétféleként lehet értelmezni. Vagy úgy, hogy az állam kijelenti, miszerint egy bizonyos jövőbeli nap tőzsdei árfolyama képezi majd az értékrelációt, vagy úgy, hogy az állam kijelenti, miszerint valamely elmúlt időbeli nap bizonyos árfolyama képezi a választandó értékrelációt. Világos, hogy

csak az utóbbi értelmezés bírhat jelentőséggel, mert az első értelmezés esetén természetes volna, hogy a világ minden tőzsdéje a megjelölt napig felhajtaná az o. é. forint értékét, miután tudva volna, hogy az állam az e napon tényleg jegyzett árfolyamot veszi majd alapúl az értékeláció megállapításánál. Tényleg nem is az árfolyam útján való meghatározás hívei hozták fel ez értelmezést, hanem e módozat ellenzői akarták így e módozatot ad absurdum vezetni.

A napi árfolyam mellett úgyszólván az egész üzleti világ nyilatkozott és az irodalom többsége is. A döntő argumentum az, hogy az államnak az értékeláció megállapításánál a tényleges viszonyra kell tekintettel lenni és hogy e tényleges viszonyt legjobban a legutóbbi idő tőzsdei árjegyzése fejezi ki. A jogi írók nézetei közül is az uralkodó, mely a valutaváltoztatás idejét mondja döntőnek, megegyezik e felfogással.

A második módozat az átlagszámítás útján való meghatározás. Ez különböző módon eszközölt számítások útján képezi az utóbbi évek átlagát és az így meghatározott relációt mondja helyesnek. E módozat mellett felhozták különösen azt, hogy csak átlag számítások útján lehet az üzérkedést, mely az árfolyamok alakításánál tényleg jelentkezik, kizárni; továbbá azt, a mit e dolgozatban kifejtettünk, hogy t. i. a legutóbbi időbeli árfolyam nem hű képe a tényleges viszonynak, mert a valuta ingadozásának hatása csak huzamosabb idő elmul-

tával mutatkozik az összes árákon, béreken és fizetéseken.

Kétséget nem szenved, hogy mind e két módzat az önkényesség jellegével bír, mert míg a napi árfolyam szerinti meghatározásnál a napnak választása az, mely teljesen önkényes, addig az átlagszámítás szerint való meghatározásnál azon idő választása függ az önkénytől, a melyből az átlag képeztetik.

Ha tehát bizonyos, hogy ily értelemben a két módzat egymástól nem különbözik, bizonyos az is, hogy a köztük rejlő ellentét kiengesztelhetetlen.

A magyarázatot ez ellentétre megtaláltuk, hol van azonban kibúvó arra, hogy ez ellentétet megszüntessük?

1871. november havában a német valuta-rendezést megelőzőleg épen tárgyalták a törvényjavaslatot, mely az $1 : 15\frac{1}{2}$ -es relációt választotta. A londoni ezüstár, mely azelőtt jelentékenyen ingadozott, ez időben $60\frac{7}{8}$ p.-en állapodott meg, mely ár az előbb említett relációval teljesen egyezik. A képviselőház ülésén már most Bamberger fel is hozta e tényt és az egész német sajtó csodálkozva kifejezést adott örömének a felett, hogy Németország mily szerencsével bír, hogy mily véletlen az, hogy a törvény választotta reláció és a piaczi árfolyam teljesen egyez.

Bevallom, hogy én e jelenségen épenséggel nem tudok csodálkozni, nem pedig azért, mert a német törvényjavaslat választotta relációban az

Okot és a londoni piaczáiban az okozatot látom. Azért, mert Németország, mely akkoriban sokkal nagyobb szereppel is birt az ezüstpiaczon, mint jelenleg, az $1 : 15\frac{1}{2}$ -es arányt választotta, azért járult ez arányhoz a londoni piacz is a $60\frac{7}{8}$ p. árfolyamával.

Ha tehát nincsen is mit csodálkozni e tünémenyen, mégis tanulhatunk belőle. Azt tanulhatjuk belőle, hogy az említett ellentét csakis praeventiv, politikai eljárás útján lehet megszüntetni.

Bizonyos, hogy az üzérkedés befolyást gyakorol az árfolyamokra. Ez üzérkedést ki kell tehát zárni és ez csak úgy lehetséges, ha az értékreláció megállapítását elváltasztjuk a valuta tényleges megváltoztatásától. Ha az állam kijelenti, hogy valutáját meg fogja változtatni bizonyos idő múlva és bizonyos reláció szerint, — mely relációt pedig bármily módon ki lehet számítania — akkor már is az üzérkedés legveszedelmesebb része ki van zárva.

Pénzünk egy irányban egyáltalában áringadozást nem mutathat már, mert senki sem fog többet adni egy o. é. forintért aranyban, mint a mennyit az állam bizonyos idő lejártával kilátásba helyezett. De valószínű egyszersmind az is, hogy pénzünk más irányban való ingadozása is meg fog szűnni, vagy csekély lesz. Kereskedelmi mérlegünk activ volta és Európa szilárd hite abban, hogy monarchiánk komolyan rendezni

akarja valutáját, valószínűvé teszik, hogy az az o. é. forint, melyről az állam kijelenti, hogy azért bizonyos idő múlva, bizonyos arany mennyiséget fog adni, kevesebbet ne érjen a tőzsdei árjegyzés szerint, mint a mennyit az ígért arany mennyiség kitesz.

Ily eljárás útján azt hisszük, hogy a tőzsdei árfolyam és a tényleg választott reláció közti ellentét megszüntethető: a tőzsdei árfolyam alakulni és simúltni fog az állami kijelentésben foglalt relációhoz.

Az értékreláció megállapítására nézve a jog nekünk csak azt a feleletet adta, hogy e megállapítást mindenként az államnak kell végezni. Gazdasági érvelés vitt bennünket arra, hogy a választandó relációnak olyannak kell lenni, mely ugyan a legutóbbi időben nyilvánult relációtól nem nagyon távol fekszik, de mégis, visszanyúló számítások útján, tekintettel az elmúlt időkre, állapíttatik meg.

Azonban az így gyakorlat és elmélet között képződött ellentét eltávolítására csak gyakorlati gazdaság-politikai eljárás vezethet, és ez eljárás az, hogy az érték-reláció meghatározásának meg kell előznie az egész valutaváltoztatást.*)

* * *

*) Lásd értekezésemet „Valutánk rendezéséről“ a Nemzetgazdasági Szemle 1890. márcziusi számában és „Die Bestimmung der Werthrelation beim Uebergang zur Goldwährung“ című cikkeimet a „Pester Lloyd“ 1890. november 22. és 23. számában.

Feltűnhetett talán, hogy ez az egész értekezés noha egy eminenter közjogi problema képezte tárgyát, nem foglalkozott a kérdés tételes közjogi állásával. Ezzel azonban csak kifejezésre juttattuk ama közjogi iskolának vezérelvét, mely azt tartja, hogy a történelmi alap ugyan felette érdekes és magyarázatképen figyelembe veendő közjogi juristikai megállapításoknál, de hogy ott, a hol egy vitás közjogi fogalomról van szó, mindenek előtt abstrahálni kell a történelmi alaptól, és a jogi fogalmat önállóan kell megalakítani.

A közjog tételei mindig abszolutok, a történelmi elem pedig belevegyít relativitást.

Különb is hazánk felette szegényes érték- és vertpénz-joggal bir.

A legjobb bizonyíték erre, hogy egy oly fontos rendelkezés, minő az 1879-iki ezüstveretések beszüntetése volt, a végrehajtó hatalom elhatározása folytán történt és nem törvényhozási aktusnak volt fentartva.

Kivánatos, hogy azon élénk mozgalom, mely a valuta rendezése körül megindult, hazánk számára egy a modern felfogásnak megfelelő érték- és vertpénz-jogot teremtsen.

